

Het Zuid-Vlaamse suffix *-ie(s)* en het verzet tegen de posttonische reductie.

Een nagekomen huldeblijk aan Johan Taeldeman¹

Luc Van Durme

Samenvatting

In 2016 betoogde Johan Taeldeman dat de waarschijnlijkste verklaring voor het Zuid-Vlaamse, nog levenskrachtige bijtonige suffix *-ie(s)* in meersyllabige woorden moet worden gezocht in een vorm van mouillering van de eindcluster *-ns*. Deze bijdrage legt eerst uit waarom men het met die visie moeilijk heeft en probeert op basis van oud bronnenmateriaal te peilen naar de historische diepgang van *-ie(s)*.² De ligging van het *-ie(s)*-gebied (zoals door Taeldeman gereconstrueerd) nabij de huidige Vlaams-Picardische taalgrens kan op het eerste gezicht doen denken dat *-ie(s)* de weerspiegeling is van een rechtstreeks beïnvloedingsproces vanuit de aanpalende Galloromania. Schijn bedriegt echter: *-ie(s)* is veeleer het product van een eigen Vlaamse ontwikkelingsgang. Zulks wordt ook duidelijk bij het bestuderen van de enigszins vergelijkbare (intussen zo goed als verdwenen) vorm *-ighem*, die opduikt in het variantenapparaat van plaatsnamen op *-inga haim* in een gebied waarvan dat van *-ie(s)* een onderdeel is. Zowel *-ie(s)* als *-ighem* reveleren het fenomeen van het verzet tegen de posttonische reductie in het zuidwesten van het Nederlandse taalgebied.

Het Zuid-Vlaamse suffix *-ie(s)* profileert zich als een morfologisch voorbeeld van ‘polarisering’, het verschijnsel dat Taeldeman zelf onder de aandacht bracht in 2000. Bestaat er een treffender eresaluut aan het intellect van de grote schatbewaarder van de Nederlandse taal?

---

¹ Ik betuig mijn zeer gemeende dank aan de twee anonieme reviewers die door hun kritische inbreng en methodologische wenken bijdroegen tot de publicatie van deze bijdrage, die met name een plaats kreeg in de *Verlagen & Mededelingen* omdat *-ie* als mogelijk onderdeel kan worden beschouwd van de nog grotendeels te bestuderen ruimere problematiek van de tonologische verschillen tussen Belgisch Nederlands en Nederlands Nederlands.

² Het is zeer te betreuren dat Taeldeman aan het door hem zelf aangezwengelde debat niet meer kan deelnemen. In 2017 verliet hij ons, plots en ontijdig.

Abstract

In 2016 Johan Taeldeman argued that the most probable explanation of the lively South Flemish suffix *-ie(s)* with secondary word stress in polysyllabic words can be found in a process of palatalization of the final cluster *-ns*. This article first explains why that vision can hardly be corroborated. Then, on the basis of old source material, it tries to gauge the historical depth of *-ie(s)*.³ At first sight the position of the *-ie(s)* area (as reconstructed by Taeldeman) near the present Flemish-Picardian language border may suggest that *-ie(s)* is the reflection of a direct influence from adjacent Galloromania. However, appearances are deceptive: in reality *-ie(s)* can be considered as the product of a genuine Flemish development. Somehow South Flemish *-ie(s)* is comparable with the (now almost disappeared) *-ighem* form, which is found in the range of place-names ending in *-inga haim* in an area largely overlapping that of *-ie(s)*. Both *-ies* and *-ighem* disclose the phenomenon of the resistance to posttonic reduction across the South West of the Dutch language area.

South-Flemish *-ie(s)* presents itself as a morphological example of ‘polarization’, the phenomenon which Taeldeman brought to our attention himself in 2000. As such, this article hopes to be an appropriate ultimate tribute to the intellect of the great treasurer of the Dutch language!

---

1. INLEIDING: ‘MOUILLERING ALS VERKLARING VAN HET ZUID-VLAAMSE SUFFIX *-IE*’, EEN ONHOUBBARE OPVATTING

De Zuid-Vlaamse suffixoïde *-ie* als equivalent van *-en* elders heeft al kunnen rekenen op de uitvoerige aandacht van vele auteurs: I. Teirlinck (1924), W. Pée (1938), M. Hoebeke (1968, 1969), F. De Tollenaere (1969) en recenter J. Taeldeman (2016 [2017]) en J. Van Loon (2014, 2018, 2021⁴).

Het verspreidingsgebied van *-ie* situeert zich meer bepaald in de zuidelijke rand van Oost- en West-Vlaanderen, waar beide provincies elkaar raken, dus zowel ten oosten als ten westen van de Schelde. Tot de bekendste woordcategorieën met *-ie* behoren: alle ongelede woorden van het type *veulie*, *verkie* en *hekkie*, alle stofadjectieven van het type *houtie* en *ijzerie* en alle diminutieve

---

³ It is an enormous pity that Taeldeman can no longer take part in the debate stimulated by himself. In 2017 he suddenly passed away.

⁴ Deze publicaties bevatten zeer waardevolle gegevens voor de beoordeling van het *-ie*-fenomeen. Zelf staat Van Loon kritisch tegenover Taeldemans visie; zie Van Loon, 2018, pp. 267-269.

en augmentatieve of versterkende/ expressieve mannelijke persoonsnamen van het type *Bokkie* (uit een achternaam: De Bock) en van het type *Jotie* (uit een voornaam: Johan).⁵

Traditioneel wordt aangenomen dat die *-ie* een onverkleurde voortzetting is van het historische suffix $\bar{i}n$, dus met ongediftongeerde $\bar{i}$. Taeldeman merkt echter op dat heel wat woorden die nooit een $\bar{i}n$ hebben gekend ook de uitgang *-ies* dragen (zoals *ovies*, pl. van *oven* uit Wgm. *ofan) en denkt voor *-ie* en *-ies* daarom veeleer aan een scenario waarbij een overgang pl. *-ens* > *-ies*, via een tussenstap met mouillering, een gangmakersrol heeft gespeeld. Enkel voor de ‘subcategorie’ van de stofadjectieven zoals *ijzerie*, kan volgens Taeldeman die verklaring niet worden ingeroepen: dat soort adjectieven is wel nooit door de uitgang *-s* gevolgd.

Hoewel hij aan de hand van de gegevens uit de Reeks Nederlandse Dialectatlassen (RND) voor Parike, Everbeek en Geraardsbergen tot de reconstructie komt van de bovenstaande ontwikkelingsgang, moet worden opgemerkt dat de regio van het gebied met *-ie* en het mouilleringengebied aan de Dender (nu ook al in recessie) elkaar nauwelijks raken. Dat is precies het geval in de drie genoemde gemeenten. Daarom lijkt Taeldemans voorwaar vindingrijke reconstructie veeleer op een nipt gelukte collage. Taeldemans veronderstelling dat het Zuid-Vlaamse gebied met *-ie* van oudsher een mouilleringengebied is geweest, verwondert danig. Op grond van huidige en archivalische waarnemingen dient men voor dat gebied net het omgekeerde te concluderen. Te allen tijde is er weerstand geboden tegen elke opzettende vorm van mouillering. Zo verschijnen de clusters *lj* en *nj* er systematisch als *ld* en *nd*: Oudenaarde 15de eeuw *scaelde* (uit Oudpic. *escaille*); Velzeke 1680 *tHaraenden*⁶, later (Hof) t’Oranje. Vandaag de dag hoort men in Zuid-Oost-Vlaanderen nog steeds *aroonen* voor ‘oranje’, *Spoonden* voor ‘Spanje’. In de Denderstreek zelf rees overigens aanvankelijk verzet: Aalst 1457 *Scaeldenhuys*, naast 1450 *tScaillenuys*, 1474 *ant Scaeldienhuys* (zie hierover Van Durme, 2001). Taeldeman wist overigens zelf dat het Zuid-Vlaamse gebied met *-ie* behoorde tot het gebied met depalatalisering, dat zich precies afzette tegen het oostelijk aansluitende gebied met mouillering (zie zijn kaart en voorbeelden zoals

---

⁵ Tot vandaag geldt bij dat soort naamgeving een vrij strikte rangorde: bij voorkeur wordt de achternaam gebruikt; lukt zulks niet, dan dient de voornaam; lukt ook dat niet, dan neemt men zijn toevlucht tot de naam van een voorouder (mededeling Guido Tack, Oudenaarde).

⁶ Voor de bronvermelding van alle oude vormen wordt volstaan met een algemene verwijzing naar Bronnen. Voor de oudste periode zijn dat vooral het TW en de woordenboeken van De Flou en de Loisne, voor de periode daarna het TWOZV, tal van universitaire scripties en allerlei toponymische monografieën.

troulde ‘tralie’, uit Oudfrans *traille*, in Taeldeman, 2000, pp. 235-236). Bovendien verbaast het waarom het grote mouilleringengebied aan beide zijden van de Dender in het door Taeldeman veronderstelde geval dan zelf geen *-ie* of *-ies* heeft bewaard.⁷ De RND geeft hier overal *-as* op, zoals in *kiekas*, nergens *kiekies* of *kiekiens*. En op zichzelf is het ook wel ongewoon dat een pluralisvorm implicaties heeft gehad voor een singularisvorm: *-ie* < *-en* door back-formation uit *-ies* < *-ens*.

Hoe deskundig Taeldemans betoog, synchroon van aanpak, ook is opgebouwd, het wordt niet ondersteund door het historische materiaal, meer zelfs, het wordt erdoor tegengesproken. Verder is ‘bijtonig *-ie(s)*’ verkieslijker dan ‘onbeklemtoond *-ie(s)*’ uit de titel van de bijdrage.⁸

Zelf probeer ik hieronder allerlei historische documentatie op te lijsten en verder te peilen naar de chronologische diepgang van het fenomeen van *-ie* in Zuid-Vlaanderen. In het onderzoek betrek ik een andere suffixvorm die in het gebied van *-ie* wordt aangetroffen: *-ighem*, naast het beter bekende *-enghem*, uit *-inga haim*.

2. HET ZUID-VLAAMSE SUFFIX *-IE(S)*

2.1. EEN NIEUWE KARTERING

Taeldeman karteert Zuid-Vlaams *-ie(s)* op voortreffelijke wijze, zie de kaart op pagina 309, met uitleg bij de basisgegevens in voetnoot 8 op pagina 308.⁹ Het leek echter nodig de gegevens op een andere wijze te presenteren en de geografie van *-ie(s)* een tweede keer in kaart te brengen. **Kaart 1** is er het resultaat van. Immers, anders dan Taeldeman beschouw ik enkel het gebied met de onderstaande groepen 1 en 2 als het wezenlijke gebied van het bestudeerde fenomeen, dat *-ie* en niet *-ies* is. Van dat gebied vormt het areaal van groep 1 de echte kern. Daar is het suffix *-ies* tevens oververalgemeend: men treft het er niet enkel aan als product van klankwettig *-ins*, maar ook van onklankwettig *-ens*, blijkbaar met *-s* als faciliterende factor. Op haar beurt heeft die oververalgemening geleid tot oostwaartse expansie van *-ies* uit klankwettig *-ins* met de onderstaande groep 3 als resultaat. Zowel in Outrijve als in Velzeke hoort men nu *kri(e)kskies* ‘kriekjes’ en *stillekies* ‘stilletjes’.

⁷ In het zuiden reikt het gebied van de onderstaande groep 3 met *-ies* lichtjes tot over de Dender: een verwaarloosbaar gegeven.

⁸ In J. Taeldemans samenvatting is ‘onbeklemtoond *-ie(s)*’ vervangen door ‘niet-hoofdtong *-ie(s)*’.

⁹ Corrigeer: Outrijve (O 189) en (i.p.v. Melden) Berchem (O 199).

Het gebied met de onderstaande groep 3 dient dus te worden beschouwd als een uitvloeisel van een fenomeen van groep 1, meer niet. Het zou echter onverantwoord zijn geweest dat gebied niet op te nemen in de kartering.

Voor de inschatting van de validiteit van Taeldemans betoog heeft die toedracht uiteraard haar implicaties. Tevens komt ze neer op een ingrijpende amputatie van Taeldemans ‘gebied met *-ies*’, dat aldus zijn halvecirkelconfiguratie met de taalgrens als basis verliest (en tevens het mogelijke denkspoor van *-ies* als taalgrensgerelateerd fenomeen sterk aan geloofwaardigheid doet inboeten).

Net als voor dat van Taeldeman is voor het onderhavige onderzoek van het *-ie(s)*-fenomeen niet de Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten (FAND), maar de RND de basisbron,¹⁰ meer bepaald met de stofadjectieven *aarden* (zin 56) + *beuken(hout)* (zin 109), de diernaam *veulen* (zin 107) en de pluralisvorm *-e(n)s* uit ouder klankwettig *-ins* in *kiekens* (zin 1), *pinjtes* (zin 10), *kriekjes* (zin 11) en *pareltjes* (zin 2).

Over het zo belangrijke augmentatieffix (type *Bertie*) zwijgt de RND, daarom heb ik er in het onderstaande geografisch overzicht zelf een plaats aan toegekend.¹¹ Woorden uit andere zinnen van de RND bevatten dan weer waardevolle gegevens, maar die zijn niet representatief voor het hele *-ie(s)*-gebied en lenen zich daarom niet tot kartering. Zo zijn er de woorden uit zinnen 36 en 46. Ten eerste zin 36: *Die peer ... een witte kern (pit)* heeft zijn groot belang voor de weergave van de vormen waarmee het woord *kern* uit Germ. **kernan-* f. ten onzent verschijnt.¹² Al vroeg ziet men in het hier bestudeerde gebied zelfs vier vormen: Mnl. *kerne* f., Mnl. *kerle* m. (MW III 1368 en 1372) en westelijk Mnl. *kernel* m., Mnl. *kernelle* f. (beide met Romaanse klemtoon) – een situatie die tot vandaag onveranderd is gebleven. *Kernel* treft men nu nog het oostelijkst aan tot in Zulte, *kerle* vindt men in het zuidwesten van Oost-Vlaanderen, van Everbeek en Parike tot Sint-Maria-Lierde en noordoostelijk tot Velzeke. Het noordwesten van Oost-Vlaanderen tot voorbij Gent kent *kern*. Gavere, Oudenaarde en Ruijen maken van dat gebied deel uit met [*ki.ərn*], blijkbaar voorheen met parasitaire sjwa [*ki.əran*] of [*ki.əranə*].¹³ Als woord op *-rən/-ranə* aangetrokken door de woorden met klankwettige *-ie*

¹⁰ Zelf kon ik Lozer (O 19a) toevoegen. Zingem (O 47) verplaatste ik naar een andere groep.

¹¹ Met name op basis van zelf ingezamelde actuele en archivalische gegevens. Men treft het type ook aan buiten het via de RND bekende gebied met *-ie(s)*, onder meer in Waregem (O 80), zie hieronder.

¹² Dit woord vindt men algemeen bestudeerd in Willemys, 1966, met een kartering voor het Zuid-Nederlandse taalgebied op p. 116.

ziet men in het *-ie(s)*-gebied *keerie/kerrie* domineren.¹⁴ Ten tweede zin 46: Zoo vet als een ... ('door de informant zelf in te vullen') levert voorbeelden op van *verken/verkie*, in West-Vlaanderen luidt het *zwijn* en op nog andere plaatsen *otter*, *slak*...

De bovenstaande inbreng leidt (zonder de gegevens van zinnen 36 en 46) tot de geografie van drie groepen van plaatsen:

1. Plaatsen met *-ie* in *aarden/beuken-* én in *veulen* en met *-ies* < *-e(n)s* uit ouder klankwettig *-ins*, dus met historische $\bar{i}$ zoals in de woorden hierboven. Op die plaatsen en enkel daar horen ook vormen thuis zoals *lakies* voor *lakens*; *snoenies* voor 's *noens*, *snuchties* voor 's *ochtends*, *sovies* voor 's *avonds*; *nef-fiest* voor *nevenst*, *seffies* voor *seffens*, *zevieste* voor *zevende*, dus zonder historische $\bar{i}$. Vooral hier treft men tevens het augmentatieve type *Bertie* aan.

Anzegem (O 182), Avelgem (O 187), Berchem (O 199), Bevere (O 97), Eine (O 94), Ingooigem (O 181), Etikhove (O 203), Heestert (O 186), Mater (O 123), Nukerke (O 202), Ooike (O 93), Oudenaarde (O 98), Outrijve (O 189), Petegem-aan-de-Schelde (O 196), Ronse (O 265), Ruien (O 192), Schorisse (O 205), Sint-Maria-Horebeke (O 124), Tiegem (O 184), Wortegem (O 95) en Zingem (O 87).

2. Plaatsen met enkel *-ie* in *aarden* en/of *beuken-*. Ook hier treft men het augmentatieve type *Bertie* aan.

Deerlijk (O 82), Helkijn (O 258), Huise (O 90), Kruishoutem (O 84), Lozer (O 19a), Moen (O 188), Sint-Denijs (O 190), Zulte (O 12), Vichte (O 83) en Zwevegem (O 179).

3. Plaatsen met enkel *-ies* in één of meer van de bovenstaande woorden (*kiekens*, ...) op *-ens* uit *-ins* met historische $\bar{i}$:

Geraardsbergen (O 228), Nederbrakel (O 208), Opbrakel (O 210), Overboelare (O 230), Parike (O 211) (met *-ins*, die wel geen 'historische' *-ins* reflek-

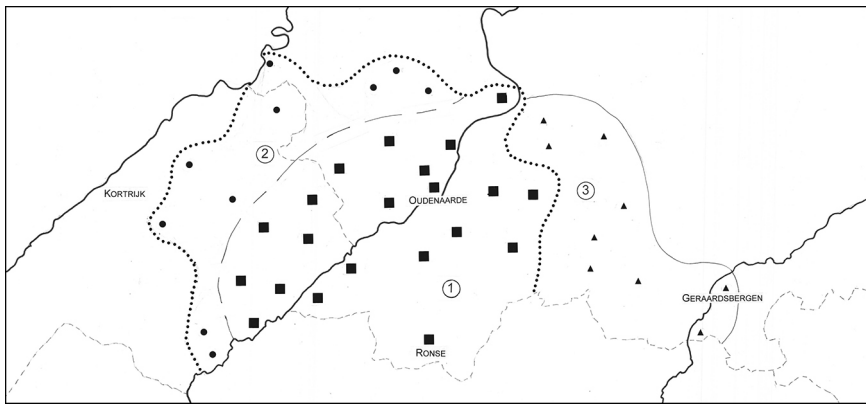
---

¹³ Deze evolutie was daar in late middeleeuwen mogelijk blijkens Oudenaardse spellingen als 1338 *arreme* 'arm', *dareme* 'darm', 1414 *baremen* 'bermen', 1427 *hellemen* 'helmen' (Hoebeke, 1968, pp. 451-452, 504-505). Van Loon merkt op dat dat soort inserties in het huidige Oost-Vlaams niet meer bestaat en dus in de post-middeleeuwse tijd moet zijn geblokkeerd (Van Loon, 2018, p. 231).

¹⁴ Meer bepaald in Asper, Berchem, Bevere, Eine, Etikhove, Huise, Kruishoutem, Lozer, Nokere, Nukerke, Ooike, Petegem-aan-de-Schelde, Ronse, Schorisse, Wortegem en Zingem. De vorm *keerie/kerrie* doorprijkt Taeldemans voorstelling 'alternanties ongeleed $\bar{o}v\bar{a}n$ (Wgerm. *ofan) versus geleed $\bar{o}vies$ ' (en 'de sluiting tot *-ies* in de hand gewerkt door een op *-n* volgende *-s*')': (ook) in de singularisvorm *keerie/kerrie* hoort men *ie*, niet *an*.

teert), Sint-Denijs-Boekel (O 114), Sint-Maria-Latem (O 108), Sint-Maria-Oudenhove (O 127) en Velzeke-Ruddershove (O 111).¹⁵

Men kan zich afvragen of nog andere groepen van plaatsen kunnen worden onderscheiden die bijdragen tot een ruimer structuurgeografisch overzicht. Wat leren de RND en de archivalia ons bijvoorbeeld over de tegenstelling *-kin/-ken* en de eventuele impact van die tegenstelling bij de beoordeling van het *-ie*-fenomeen? Dat onderwerp komt niet hier, maar onder 5.3 aan bod.

Kaart 1

Het Zuid-Vlaamse gebied met *-ie*:

- plaatsen met *-ie* in *aarden/beuken-* én in *veulen* en met *-ies < -ens* uit ouder klank- en onklankwettig *-ins* (*kiekens, seffens...*)
[+ augmentatiefisch *-ie*] (**groep 1**)
- plaatsen met enkel *-ie* in *aarden* en/of *beuken-*
[+ augmentatiefisch *-ie*] (**groep 2**)

Het Zuid-Vlaamse gebied dat buiten het gebied met *-ie* valt:

- ▲ plaatsen met enkel *-ies < -ens* uit ouder klankwettig *-ins* in een of meer woorden (*kiekens...*) (**groep 3**)

¹⁵ De kaart van Taeldeman vertoont twee plaatsen meer, in het zuidoosten.

2.2. HET ‘TOEMAATJE *RONSIES*’

Taeldemans bijdrage besluit met de verklaring van *Ronsies*, het huidige adjectief van de naam Ronse.¹⁶ Vanuit zijn visie op het ontstaan van *-ie(s)* poneert hij voor *Ronsies* meer bepaald de ontwikkelingsgang *Ronsæs* (afgeleid van *Ronse*) > *Ronsens* (met *n*-insertie) > *Ronsieñf* (mouillering en sluiting *-æ* > *-ie*) > *Ronsies* (depalatalisatie en denasalering). *Ronsies* door mouillering, zowat de kroon op het werk. Precies met *Ronsies* wil deze bijdrage beginnen.

Zoals aangekondigd, laat ik de oude vormen spreken en die verbieden meteen een ontwikkelingsgang te reconstrueren vertrekkend van *Ronses*. De oude adjectiefvorm van Ronse is: *Ronsch* uit *Ronse* + *sch* (< Germaans *-iska*): 1456 *lanx den Groeten Rontschen weghe*; 1461 *der Rontscher straten* (dat.); 1537 *den Ronsschen wech*; 1577 *Ronsschen heirwich*; 1680 *Ronsschen herrewech*; 1717 *de Ronssche strate, de Ronssche baene*; ca. 1850 *Ronschen Heirweg* (in Welden), *Oude Rondschen Heerweg* (in Melden); begin 20ste eeuw *de Ronsche zotten*.¹⁷ Men kan hier vergelijking zoeken met *Deinse*, het adjectief van de naam Deinze (1449 *Doinsch* en later *Deinsch* zoals in 1604 *den Deynschen herwech*), en bij *Einse*, het adjectief van Eine (zoals in 1537 *de Einsche cauter*).

Tot de 19de eeuw werd *Ronsch(e)* algemeen als adjectiefvorm gebruikt. Later klonk het *Ronsies*, ‘beschaafd’ omgespeld als *Ronsesch*, nog later als *Ronsisch* (denk aan *Belgisch*). De spelling *-isch* was aan een opmars begonnen onder invloed van de 16de-eeuwse Duitse bijbelvertalingen. In 1710 schreef Lambrecht ten Kate over de *Gottische spraeke*. De nieuwe mode tastte ook autochtone Nederlandse namen aan. Zo treft men in 1790 voor het eerst *Kempisch* aan (Gysseling, 1984, pp. 18-19; Van der Sijs, 2019, p. 141).

De bitter jonge vorm *Ronsens* is in het dialect van Ronse zelf wellicht nooit in gebruik geweest.

---

¹⁶ Ter vergelijking: adjectieven van andere plaatsnamen in de buurt luiden in Oudenaarde nu *Deinzes* (Deinze), *Einies* naast *Eins* (Eine), *Maarkies* (Maarke), *Meldies* naast *Meldens* (Melden) en *Schosies* (Schorisse), maar *Ruiens* (Ruien) en *Weldens* (Welden), telkens met een te horen *n*. Hoe verder men zich verwijderd van de as Ronse-Oudenaarde, hoe minder uitgesproken men de vormen met *-ies* hoort. Zo klinkt het in Eine zelf niet *Einies*, maar (enkel) *Eins*. Zoals de eerste reviewer van dit artikel opmerkt, onttrekken vormen als *Meldens* zich aan de regel *-ens* > *-ies* en zijn het dus duidelijk jonge vormen. Men kan de groep van plaatsen met *-ens* als een subgroep van groep 1 beschouwen. Wegens de wisselende realisatie in de regio zou de kartering van de namen van die subgroep evenwel een te hachelijke onderneming zijn.

¹⁷ Niet bewijskrachtig zijn de namen Ronsemeersen en Ronskouter aangebracht in De Tollenaere, 1969, p. 132, omdat de naam **Ronse* zelf en ouder nog **Ronser* (met *-er* uit Germaans *-warja*) hier als eerste element onderliggend kunnen zijn.

2.3. OVERZICHT VAN HET HISTORISCH MATERIAAL PER CATEGORIE¹⁸

2.3.1. Vooraf een woord over de eindsequentie *-ies* met of zonder historische $\bar{i}$

Zoals hierboven uiteengezet, kan de eindsequentie *-ies* met of zonder historische $\bar{i}$ niet worden beschouwd als een wezenlijk onderdeel van het *-ie*-verhaal. Het is de suffigale *-s* die hier in beide gevallen een eigen rol heeft gespeeld.

Leggen wij nu de evolutie *-ens* > *-ins* > *-ies* zoals in het Zuid-Vlaamse *neffiest*, ‘nevens, A.N. naast’ uit (*i*)*n* + *effen*, *even* < Germ. **ebna-* (dus zonder historische $\bar{i}$) even onder de historische loop.¹⁹ Enkele vroege voorbeelden:

[als bijwoord] Avelgem: 1370 *x virendele lants der neuen ... die men heet de Strepe* > 1508 *daer neffins gheseit de Strepe*;

[als voorzetsel] Oudenaarde: 1380 *neffins den Eecxkine*, 1564 *neffins tClooster*, 1571 *neffins der Scole*; Ronse: 1337 *binnen Ronse effene den weghe*, 1360 *neffene den wech*, 1496 *neffins den Boeme*, 1500 *neffins Roegiers weedekin*. Dat alles naast een meerderheid van vormen van het type *neven*.

Voor *-ens* > *-ins* > *-ies* kan men ervan uitgaan dat pas in een latere fase attractie is uitgeoefend door *-(k)ins* als pluralisvorm van bijvoorbeeld *verkins* voor *verkine*.²⁰

2.3.2. Singularisvormen bij diminutieven

Avelgem: 1398 *ant Rykijn*, 1423 *jeghen tRijcky*, 1437 *tRycken*, 1569 *tRycke*, nu het Rjtken, ‘de kleine Rj(t)gracht’.

Etikhove: 1435 *tHeidekin*, 1571 *Deykin* > 1680 *Hooghe Heijtie*, *Neerheijtie*.

---

¹⁸ Voor de volgende plaatsen konden uit archivalische bronnen naamkundige attestaties geput worden die *-ie* rechtstreeks bewijzen: Anzegem, Avelgem, Berchem, Bossuit, Eine, Etikhove, Ingoogem, Moen, Moregem, Nukerke, Outrijve, Ronse, Waregem en Zulte. Dezelfde bronnen leverden ook voor die en andere plaatsen allerlei ander relevant materiaal op.

¹⁹ Interessant zijn ook: Nukerke 1537 *inden Dierincost* ‘Duren Kost’ en Oudenaarde 1391 *sayin* ‘zaaien’; 1338 *wapine* ‘wapens’.

²⁰ Die laatste overgang treedt pas voorgoed op in de loop van de tweede helft van de 15de eeuw (met als verre voorloper in Holland 1297 *hoefdekijns*); zie Marynissen, 1996, p. 113. Voor Gent: 1418 *veerkine* > 1442 *veerkins*; voor Oudenaarde: 1437 *verckijne*, *verckene* > 1469 *verckins* (zie hieronder), 1469/1470 *van diuerschen sticckine* naast *van twee stickins*, *van twee stixkins*; voor Velzeke: van 1565 tot 1586 *de Twee Hecken* > 1595 *de Twee Heckens*.

Vergelijk het nu nog bewaren van *-kie* in Ronse in *boomkie* ‘boompje’, *keerekie* ‘pitje’, *maanekie* ‘manneling’. De historiek van die Ronsese *-kie* is moeilijk te vergelijken met die van de *-ie* die men aantreft in Roeselare (RND - N 38), met *boemki* ‘boompje’ (zin 124), *meisgi* ‘meisje’ (zin 82) en *vintfi* ‘ventje’ (zin 69).²¹

2.3.3. Augmentatieve persoonsnamen

Toponiemen op basis van een persoonsnaam gaan in de regel terug op een achternaam, niet op een voornaam. Hieronder een selectie uit de grote voorraad.

Anzegem: 1556 *Coolins Land* > 1782 *de partije lants genaemt den Coolie*; 1574 *den Stalyn land* > 1698 *hoylandt ghenaeemt de Staly*.

Avelgem: 1281 *pratum Weitini* (Liber Inventarius Sint-Pietersabdij Gent, 187 v°), 1398 *mersche die men heedt Herweutin*, 1408 *den Erweutin*, 1494 *in den Weyten* > 1556 *an den Weyty*, 1571 *upden Weyti*, 1573 *anden Weytinck* (met een ander suffix, wat wijst op een aarzeling in het dialect), nu [*də* ‘we.’*ti*].

1736 *Santie* (vgl. *Arent Santens*).

Nukerke: 1538 *tCritsveld* > 1845 *Christijveld* (lees *Chritsijveld*), bij de achternaam De Crits (*Critsie*).

Outrijve: 1572 *inden Buusij*, vgl. 1476 *Gheert Busins*.

Zegelsem: midden 19de eeuw *de Zoetie*, ‘een stuk bouwland ... Daar stond vroeger het huis van zekeren Soetens; het is thans afgebroken. Mijn vader wist nog te spreken van *Meetse Zoetie*’ (Teirlinck, 1924, p. 387).

2.3.4. Stofadjectieven

Etikhove: 1680 *Berckiehaeghe*; 1680 *Hautiepeert*; 1680 *Hautievelt*, voor ‘veld bij Ten Houte’, vgl. 1387 *ten Houte* (naderhand opgevat als stofadjectief).

---

²¹ De *-ie* van Roeselare is blijkens de gegevens van de RND (twee opnemingen) geografisch volkomen geïsoleerd (*-ke* in Kortrijk, Waregem, Tielt, Izegem, Zwevegem, Passendale, ...) en heeft blijkens de toponymie (Denys, 1982) geen historische wortels, zie 5.3. Ze dankt haar oorsprong mogelijk aan de aanzienlijke leuderspopulatie van Roeselare. Men noteert aldaar ook het vroegere gebruik van het Bargoens.

Moen: 1520, 1571 *int Essche velt*, 1571 *dEsschy velt*, 1572 *het Esschy velt* (Gentse bronnen); 1571 *tGhuldyvelt*, 1573 *int Guldievelt*, 1604 *tGuldij velt*; 1425 *den Steenput*, 1438 *in Steniput* (compositum ‘steen + put’, waarbij *steen* naderhand is opgevat als stofadjectief: ‘stenen put’).

Moregem: 1230 *Bouinglo*, 1290 *en Bouinloi*, *en Bouiloi*, *en Bouigloi* (Fr.), ca. 1300 *en Bouilo* (Fr.), 1341 *Bouueloe*, 1448 *in Bouueloebosch*, met reïnterpretatie van Boevinglo-bos als *boekelinbos, nu Boekeliebos [*bu.kəli'bo.s*].

In Oudenaarde verschijnt *-ie* nooit in de schrijftaal, bijvoorbeeld 1556 *dEerden teelkin*, 1584 *dEerdeteelkin*, 1616 *het Eerden teelken*; 1338 *tote Steenin man*, 1466 *ten Steenenen man*, 17de eeuw *anden Steenen man*.²²

Outrijve: 1572 *ande Steenij sticghele*.

Ronse: 1376 *in de Hersenplanke*, 1408 *ter Hersinplancken*, 1426 *inde Hessieplancke* (‘essenhouten’).

Wortegem: 1395 *ten Steenen*, 1399 *vanden goede ten Steenen*, 1571 *zijn hofstede ghenaeempt Steenijegoet* (plur. *steen*en naderhand opgevat als stofadjectief).

In hiaatpositie is de *n* van *-ien* soms bewaard: Nukerke [*nən ε.zəri. 'nankərə*], ‘een ijzeren anker’, [*nə stuəli. 'no.mərə*], ‘een stalen hamer’).

2.3.5. Namen van dieren en hun jongen (veelal neutra)

Van deze categorie gaven de bronnen geen enkele vorm met *-ie(s)* prijs. Hoebeke vermeldt voor Oudenaarde weliswaar: 1437 *verckijne*, *verckene* en tevens 1469 *verckies* (Hoebeke, 1968, p. 494), maar die laatste lezing is verkeerd: er staat 1469/70 *omme de mestverckins*, *omme de verkins*.²³

Verder geen expliciete vormen met *-ie*, wel aanwijzingen voor een *-ie*-uitspraak:

Avelgem: 1521 *an Verkinsgalghe*, 1626 *in de Verkyngsgalghe*, 1642 *inde Verckensgalghe*, 1791/92 *Verkens-galge* [duidelijk al onder invloed van de stan-

²² M. Hoebeke's lezingen 1412 *heeknier* ‘eiken’ en 1413 *scapnier* ‘schaapslederen’ (Hoebeke, 1968, p. 493) moeten worden herzien als *heekiner* en *scapiner* gen. pl.; vgl. verder in dezelfde bron *xxix hondiner* (‘hondslederen’) *hantscoen*.

²³ Met onderdrukte *n* (en geen *ie*) vóór *-s*; zie Stadsarchief Oudenaarde, Hospitaalrekening nr. 173, 96 r°. In dezelfde rekening: *van .xiiij. verkine*, *een braet verkin*, *twee braetuerkins* en talloze soortgelijke vormen. De rekeningen ervoor en erna (nrs. 172 en 174) leveren zowel *verkins* als *verkine*, *verkene* op.

daardspelling] (10x) versus *Vergins-galge* (1x) (landboek Avelgem, privé-bezit, Zottegem).

Wortegem: 1571 *den Coolinsnest te Bosbrouck*, 1572 *den Coolijns nest*, met Zuid-Vlaams *koolie*, ‘Vlaamse gaai’.

2.3.6. Andere woorden op *-en* zoals *molen*

Ronse: 1442 *de Clappermeullije*, 1445 *de Clappermuelie*; 1421 *op de Muelie ten Krekelberghe*, 1428 *op de Molie ende Muelistede te Krekelberghe*, 1437 *de Muelin stede*, 1466 *op de Muelne ende Muelne stede*; 1406 *de Molinbeke*; 1305 *van der Ysmolen*, 1442 *te Nismeullie, vp dIsmeulliecautre*, 1577 *up Ysmolecautere*, nu [*dən 'asmæli.*]²⁴; 1443 *Plachiers muellinkine*, 1448 *Plachiers muelie*.

Berchem: 1470 *vp den Muellinsauele*, 1477 *vp de Meuly sauele*, 1477 naast 1455 *vp dMolenzaelkin*, 1571 *vp den Muelesavele*.

In Oudenaarde: ca. 1300 *muelin*²⁵ naast *muelen*, *molen*, maar nooit *molie*, *meulie*.

De plaats Kruisens 1450 *inde Cruse*, 1577 *op de Cruycen* heet nu [*də 'kra.si.*], uit de Zuid-Oost-Vlaamse singularisvorm *kruisen* ‘kruis’, formeel een pluralisvorm, zodat Kruisens eigenlijk een dubbele pluralisvorm is.

Typisch is verder *hekkie* voor *hekken* ‘hek’.

---

²⁴ IJsmolen betekent vermoedelijk ‘watermolen’.

²⁵ De vorm *molín*, *meulin*, *muelin* verdient de aandacht omdat het etymon, het Laatlatijnse leenwoord *molína* (4de eeuw), in het oude Vlaanderen overal heeft geleid naar *molen*, (westelijk) *meulen*...; vgl. Moulbaix bij Aat 1101 kop. 15de eeuw *Molenbais*, 1218 *Molenbeke*; Meulebeke 1112 *Molenbeke*; Molendijk in of om Maarke-Kerkem ca. 1187 *Mulendic*. Ook Gent kent geen enkele vorm met *i*: Meulestede ca. 1223 *Molenstede*, evenmin in de veelheid van namen van windmolens opgelijst in Van Durme, 2010. Daarom is de ononderbroken evolutie *molína* > *molín* die Hoebeke voorstaat (1968, p. 494), weinig waarschijnlijk. Om een regressieve spelingsvorm kan het evenmin gaan. Omdat *molín* van oudsher tot vandaag als *meulie* beperkt is tot Ronse en zijn ommeland, noordwaarts tot voor de poorten van Oudenaarde, dient veeleer met rechtstreekse beïnvloeding door de Picardische vorm *molín*, *mollín* rekening te worden gehouden. Men treft de vorm ook aan in het taalgrensdorp Overboelare: 1423 *een dachwant mersch gheleghen an de Dendere in Heymolijn* (Mnl. *heyemolen* ‘oliemolen met een hei of zware balk die op een zware wig in de perslade valt’; Coutant, 1994, p. 172). Het is precies uit de vorm *molín*, *muelín* dat *molie*, *muelie* zich heeft kunnen ontwikkelen, *molen(e)* leidde naar *molne*, *meulne*... De archivalia van het aanpalende Schorisse tonen aan hoe de vorm met *-in* er schoorvoetend is binnengekomen: 1401 *Windmeulenstede*, 1478 *tWindmuelenvelt*, 1483 *dWindmuelenvelt* > 1571 *upt Wintmeulin velt*, *tCleen Wintmeulin velt*. In Nukerke duikt de vorm met *-in* zelfs nooit op in de bronnen.

2.3.7. Bijzondere vormen

2.3.7.1. *Hypercorrectismen*

In de schrijftaal werd *-ie* veelal onderdrukt, maar hypercorrecte vormen met een onklankwettige *-ie* bewijzen precies de grote levenskracht van het suffix. Een voorbeeld uit Ronse: 1359 *ob de Bouchaghe*, nu de Boekzitting of Zitting 't *Sietie* (*-ing* naast *-ie*, ook elders genoteerd). In Etikhove treft men dan weer aan: ca. 1410 *ten Berghe vor den Borre*, 15de eeuw *ten Borre*, 1751 *met den Borrie*. Andere voorbeelden van hierboven zijn: 1680 *Hautievelt*, 1571 *Steen-ijegoet*, 1438 *Steniput* en hedendaags Boekeliebos.

Een vormverzwaring als 1573 *anden Weytinck* voor *Weitie* in Avelgem (zie hierboven) bewijst op haar beurt dat *-ie* mogelijk als een lager gewaardeerde vorm werd beschouwd (en mogelijk zelfs aan recessie toe was).

2.3.7.2. *Folkloristische, affectieve en grappende vormen*

In *Keerie komt*, de bekende uitroep die de naderende processie met het reliekschrijn van Sint-Hermes in Ronse aankondigt, betekent *keerie* zoveel als 'held'.²⁶

Verder zijn er de klinkende augmentatieve curiosa *leitie* en *loetie*, die men vooral in en om Oudenaarde hoort. *Leitie* 'futloos' beantwoordt aan West-Vlaams *leiten* 'slappeling', *loetie* 'deugniet' aan West-Vlaams *loeten* 'lomperik' (Hoebeke, 1989, met meer voorbeelden; Debrabandere, 2002, pp. 221, 229).

Asper pronkt dan weer met zijn Kwintie, de ludieke naam van een steen als restant van de oude plaatselijke vierschaar.

2.4. CONCLUSIES

Inzake *-ie(s)* scoren de categorieën 'Augmentatieve persoonsnamen' en 'Stofadjectieven' in de bronnen met voorsprong.

---

²⁶ En wel niet *karrie* 'kleine kar', waarmee dan het (gedragen!) schrijn bedoeld zou zijn (opvatting De Tollenaere, 1997, p. 201). *Keerie* kan worden uitgelegd als *keerie*, *keerekie* 'pitje', vandaar 'iemand met pit in', vgl. de familienaam Kern verklaarbaar als 'bijnaam voor een puike kerel' (Debrabandere, 1993, p. 777). Willemyns heeft onderstreept dat Sint-Hermes in de verering niet enkel als martelaar, maar ook en vooral als held verschijnt (Willemyns, 1971, p. 27). *Keerie komt* moet dus hebben betekend: 'De (heilige) held komt eraan!'.

Als lokaliteit is Ronse de onbetwiste koploper, zowel chronologisch, kwantitatief als qua vertegenwoordiging van de categorieën. Men vindt er: 1421 *op de Muelie*, 1428 *op de Molie*; 1426 *inde Hessieplancke*. En verder: waar op de meeste andere plaatsen van het *-ie*-gebied nu *-ke* wordt gehoord voor Mnl. *-kin*²⁷, heeft Ronse *-kie* bewaard, bijvoorbeeld in de straatnaam 't *Torrokke*, 'het Torentje', voor de wijk Broek. Het suffix *-kie* is er weliswaar op de terugtocht en wordt nu vervangen door *-ke* (Bouchez, 1998, p. 25). Kennelijk heeft Ronse (mede) aan de wieg gestaan van het *-ie*-verschijnsel: vgl. *essie*- 'essenhouten' in Ronse 1426 *Hessieplancke* naast Moen 1571 *dEsschy velt*, ruim een eeuw later. In dezelfde richting wijst het gedetailleerde variantenapparaat van de naam Weiten in Avelgem: 1556 *an den Weyty*. In hetzelfde dorp treft men echter ook al aan: 1423 *tRijcky*.

Wat de verdere verspreiding van *-ie* betreft, is het vooral de stad Oudenaarde, waar *-ie* nooit in geschreven vorm wordt aangetroffen, die in latere tijd een rol heeft gespeeld. Zoals op **kaart 2** kan blijken, komt het *-ie*-fenomeen voor in een groot deel van de kasselrij Oudenaarde, zowel ten oosten als ten westen van de Schelde. De westelijke afgrenzing van het gebied met *-ie* heeft ongetwijfeld te maken met de nabijheid van de invloedssfeer van de stad Kortrijk, met een eigen kasselrij.

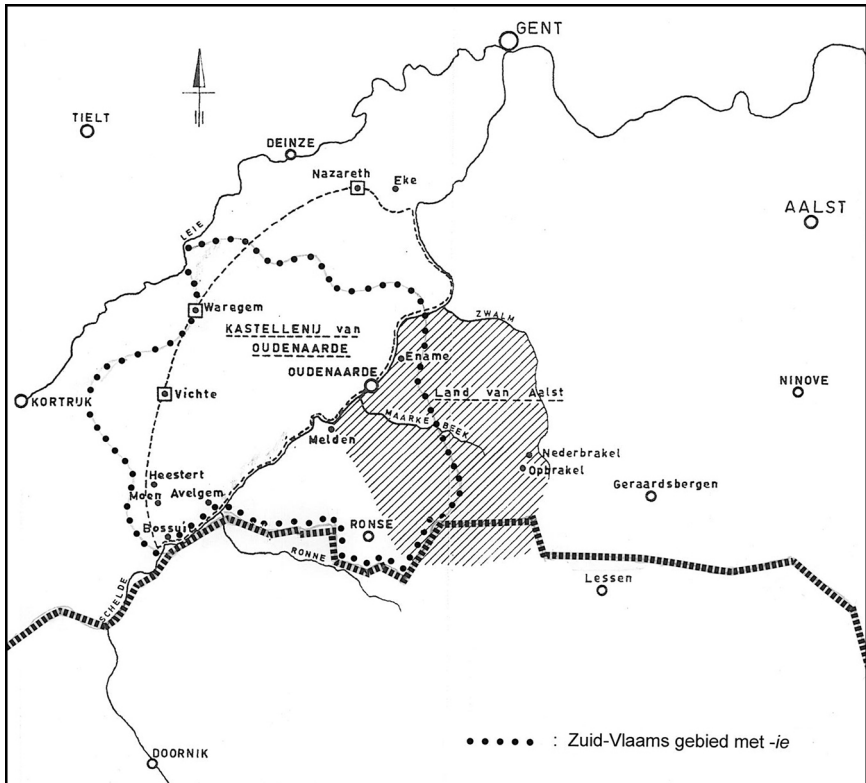
Oudenaarde zelf stelt dus opvallend teleur wat de overlevering van vormen met *-ie* betreft. Waarom? Ten eerste lijkt *-ie* hier heel wat later te zijn aangekomen. Ten tweede heeft het zogenaamde kanselarijdictaat hier mogelijk meegespeeld: de stad met haar vele schrijfcentra (schepenbanken, hospitaal, geestelijke instellingen) die meer dan Ronse en zijn ommeland de bewuste keuze had gemaakt voor schrijftradities met een supra-lokaal, zelfs algemeen Vlaams bereik, zeker al vanaf de 14de-15de eeuw.

De eeuwenoude vormen met *-ie(s)* staan er vandaag de dag nu tegenover de hoger getaxeerde (schrijf)vormen met *-en(s)*. De regel van de twee systemen of van de dubbelvormigheid, die ook al Teirlinck met betrekking tot *-ie(s)* aanhaalde, ziet men in het variantenapparaat van heel wat toponiemen terugkeren. Hij verwoordde het fenomeen als volgt: 'Deze *ie*-klank wordt nog gehoord inzonderheid op de westgrens der dialectstreek (Nukerke en Ronse); doch de oude traagsprekende personen, het ongeleerd volkje vooral – de echt spraakmakende gemeente – laten ook elders (wijk Roovorst op Zegelsem, St. Kornelis-Hoorebeke, Schoorisse tot Nukerke) altijd dien klank hooren. Hij

---

²⁷ In het noordoosten van het *-ies*-gebied begint een eerder beperkte zone waar *-ken* domineert (RND zin 9 met *kindje/kindeken*).

schijnt langzamerhand te verdwijnen en dat is aan den invloed der school te wijten. (...) Zoals reeds gezegd is, zijn 't vooral traagsprekenden en ongeleerden, die *-ies* zeggen; snelsprekenden en geleerden zeggen: *-ans* of soms *-as* (...) Zeer zelden lascht het ongeleerd volkje een *t* vóór *s* in: *kiekiets*, *verkiets* (Teirlinck, 1924, pp. 57 en 58).²⁸

Kaart 2

Het Zuid-Vlaamse gebied met *-ie* op de kaart in Hoebeke, 1968 met de kasselrijgrens. Het gebied uit het Land van Aalst dat vanaf 1328 ook onder de jurisdictie van Oudenaarde viel (poorters), is gearceerd.

²⁸ Die laatste trek houdt nog steeds stand in het Zuid-Oost-Vlaams: vgl. *ka'feets* 'cafés', *'otoots* 'auto's', *'veloots* 'fietsen'.

3. PETIGHEM NAAST PETENGHEM: -IGHEM, DE GROTE (HALF)BROER VAN -IE(S)?

Het Zuid-Vlaamse suffix *-ie(s)* doet zich voor als de exponent van de weerstand tegen de reductievocaal in het zuidwesten van het Nederlandse taalgebied. Daar duikt ook een merkwaardige variant op van de bekende toponymische uitgang *-enghem* uit *-inga haim: -ighem*. Die variant lijkt wel de grote (half)broer van het Zuid-Vlaamse *-ies*, maar is dat wel zo? Men treft hem bijzonder uitgesproken aan in het gebied van *-ies* zelf, maar ook ver daarbuiten. Hieronder volgt een overzicht.

3.1. OOST-VLAANDEREN

In het Zuid-Vlaamse *-ie(s)*-gebied vallen in de oude bronnen honderden vormen van het zonderlinge type *Petighem* voor *Petegem* op, ‘zonder verdoffing’, naast het gewone type *Petenghem*, ‘met verdoffing’.²⁹ Het verspreidingsgebied van het type *Petighem* omvat grotendeels dat van *-ie(s)*, maar het strekt zich veel verder uit. Zoals hieronder zal blijken, had het zelfs het Verre Westen ingepalmd. Het type *Petighem* is ondergegaan zoals het opgekomen was: met stille tromp. De naam *Affligem* vormt er alvast het enige relict van in Vlaanderen.

Het type *Petighem* was ook *Hoebeke* niet ontgaan: ‘Als regel kan men vaststellen: waar de *n* bewaard bleef, heeft men steeds *-enghem*; waar de *n* niet bewaard bleef, treedt *i* op, welke *i*, naast *e* in de 15de eeuw, stellig sterk heeft gestaan. Voorbeelden: ca. 1272 *Petengem* naast 1272 *Petighem*, 1291 *Petighem*, 1305 *Petenghem*, ca. 1400 *Petijghem*, 1421 *Petighem*, 1461 *Peteghem*, 1481 *Petighem*, *Petyghem*, 1501 *Petyghem*, *Petighem*’. De inschatting van de doorgewinterde Oudenaardse fonoloog luidde als volgt: ‘De *i*-gevallen uit de tweede helft van de 15de eeuw zijn naar alle waarschijnlijkheid traditionele

---

²⁹ Het zou verkeerd zijn in de *i* van een naam als *Baaigem* een restant te zien van de *i* van *-ighem*. In het variantenapparaat van die naam komt *-ighem* weliswaar voor (1019/30 *Badengem*, 1166 *Badegem*, ca. 1175 *Badigehem*, 1281 *Badighem*, 1381 *Bayeghem*, 1571 *Baeyghem*), maar de *i* van *Baaigem* is het resultaat van een voornamelijk Oost-Vlaamse evolutie waarbij vrij vroeg een glijder ontstond, vgl. *Boeigem* in *Serskamp* met 1148 kop. 13de eeuw *Boedeghem* > 1324 *Boeyenghem*, 1359, 1450 *Boyeghem*, 1571 *Boeyghem* (zonder ook maar één attestatie van *-ighem*) en tevens *Ooike* 1038 *Odeka*, ca. 1185 *Odeke* > 966 *Hoika* (kennelijk een heel vroege uitschieter), 1474 *Hoycke*, 1483 *Hoeyke*, *Breienbroek* in *Velzeke* 1187 *Bredenbroc* > 1371 *Breyenbrouc* en *Sleie* in *Sint-Goriks-Oudenhove* ca. 1301 *die Slede* > 1455 *de Sleye* (Van Durme, 1986). Op zichzelf is dat soort glijders dan weer te onderscheiden van de Brabantse glijders die pas omstreeks het midden van de 16de eeuw het oosten van Oost-Vlaanderen en tevens de stad *Gent* infiltrerden.

schrijftaaltvormen, maar anderzijds kan lang ook een bijvorm met sterk be-
toonde middellettergreep tot de gesproken volkstaal hebben behoord' (Hoe-
beke, 1968, p. 501). De merkwaardige *i* is zeker geen *i*, maar veeleer een vol-
waardige *i*. Het ontstaan van die lange vocaal uit een korte gevolgd door *n*
doet even denken aan de compensatorische rekking die men van elders kent.
Buiten het suffix vindt men voor het alterneren een mooi parallel in de hui-
dige Oudenaardse realisatie van Mnl. *eighin/eighijn* (uit Germ. *aigina-):
[*'e^lyi:*] naast [*'e^lə*"] (Hoebeke, 1968, p. 494), als doublet uniek voor Ouden-
aarde.

Oud in de streek van Oudenaarde is de *i* in Herlegem in Eine 1235 *Erlighem*.
De jongste voorbeelden zijn Moregemkouter in Moregem 1648 *up Moorighem*
Cautere en Herlegem 1651 *Heerlighem* in Eine.

In het Oudenaarde van eind 13de eeuw domineert de vorm met *i* ten koste van
die met *e*. Het renteboek van het hospitaal van 1272 (ed. CG I, 212-242) bevat
29 x *-ighem* (basishand) vs. 16 x *-enghem* (andere handen), het poortersboek
van(af) 1276 (ed. CG I, 307-329) 43 x *-ighem* vs. 0 x *-enghem*. In het *Vorwaer-*
denbouck van het hospitaal van 1385-1411 geeft *-ighem* eveneens de toon aan.
De andere schrijfcetra van en om Oudenaarde, zoals die van de abdij van
Ename en de abdij van Beaulieu in Petegem, omarmden de vorm op *-ighem*. In
het hele gebied van de kasselrij Oudenaarde wordt hij veelvuldig aangetroffen.

Een speurtocht door het Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-
Vlaanderen (TWOZV) leert ons dat *-ighem* voorkwam tot de noordelijke en
oostelijke grens van de provincie Oost-Vlaanderen. Het uiterste westen van
Vlaams-Brabant kent slechts één voorbeeld: de al genoemde naam Affligem.
Dat lijken noordoostelijk de verste bakens te zijn.

Met betrekking tot het moment van het opduiken van *-ighem* werpt de Gentse
Sint-Pietersabdij een licht, met 1230/1231 *redditus de Hadenghem et de Alst*
> vertaling vierde kwart 13de eeuw *de rente van Adighem ende van Aelst*, de
Gentse plaatsen Sint-Pieters-Aaigem en Sint-Pieters-Aalst.

In het Meetjesland is Zomergem er met nog oudere vormen: 1157 *Sumerig-*
hen, 1164 *Somerighem*, in het Land van Waas, met weinig namen op *-inga*
haim, is er Zalegem in Vrasene, met een uitzonderlijke bezetting van *-ighem*
(kennelijk bevorderd door Mln. *salich*): 1350, 1402, 1405 *Zalichem*, 1352,
1395/96 *Zalicheem*, 1375, 1392 *Salichem*.

In de Denderstreek, waar *-ighem* wegebt, is er Geraardsbergen met Hunne-
gem 1295, 1297, 1375 *Hunighem*, 1440 *Huenighem*, aan de Schelde Wetteren
met Moeregem 1405 *Moerighem*, 1441 *Morighem*.

Veelal betreft het hapaxen, mogelijk toe te schrijven aan een scribent uit het kerngebied. Ten minste de helft van de namen op *-inga haim* levert zelfs geen vormen op *-ighem* op.

De naam Affligem, met 1130 *Affligem* als oudste vorm met *i*, heeft als enige de *i* tot vandaag bewaard en is tevens de oostelijkste voorpost van *-ighem*.³⁰ De naamvorm met *i* prikkelt sinds lang de aandacht van erudiete geesten. Een 13de-eeuwse hand herkende in *affli-* zelfs het Latijnse woord *afflictio*.³¹ Affligem was in 1062 niet alleen meer de naam van een civiele woonkern uit de vroege middeleeuwen: het benoemde plots een grote geestelijke instelling en wellicht stond die omstandigheid garant voor de bestendiging van de naamvorm met *i*, vooral intra muros. Buiten de abdij noteert men, naast de vorm met *i*, de gewone vorm met verdoffing. Zo hoort men nu in Essene [*'afliyum*], maar in Hekelgem [*'aflayem*] en in Teralfene [*'aflayem*] of verouderd [*'avalyem*]. Bij de etymologisch identieke naam Avelgem luidt het: 966 *Aulinghem*, 1115 *Aualgehem*, 1287 *Aulighem*, nu [*'ə.əvlyæm*]. Net als '*Petighem* naast *Petenghem*' vormt 'Affligem naast Avelgem' een voorbeeld van dubbele ontwikkeling, een verschijnsel dat zich overigens binnen het variantenapparaat van heel wat namen manifesteert.³²

3.2. WEST-VLAANDEREN EN DE FRANSE DEPARTEMENTEN NORD EN PAS-DE-CALAIS

In zuidelijk West-Vlaanderen treft men, minder geconcentreerd, zeer vroege voorbeelden van *-ighem* aan: Rollegem ten zuiden van Kortrijk 1164 *Rolighem* (scriptorium Ten Duinen), 1211 *Rodelighem*, 1348 *Rollighem* en Wulveringem 1128 *Wlfrighem*. In het noorden, waar de namen op *-inga haim*

³⁰ In de vele monografieën over West-Brabantse dorpen van Lindemans treft men geen enkele vorm op *-ighem* aan. Evenmin vindt men ook maar één vorm op *-ighem* in de vele beheersdocumenten nagelaten door de abdij van Affligem... die voor zichzelf *i* hanteert (zie voor het materiaal Colruyt, 1961).

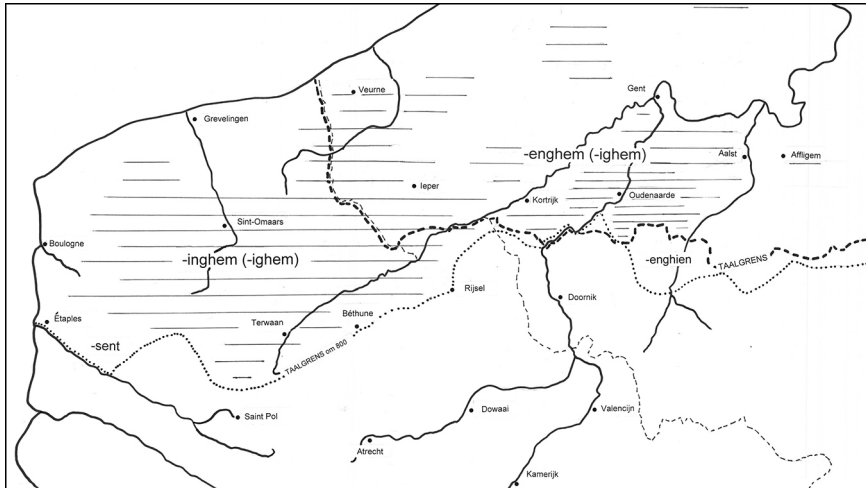
³¹ *Quinque milites cenobium Affligem dictum construxerunt. Deo pii patris Wederichi ammonitione ibi devote servierunt, ubi innocents quamplurimos cede miserabili privarunt vita corporali. Unde Affligem ab afflictione nomen sumpsit* (Grierson, 1937, p. 29); 'Vijf ridders stichtten de abdij Affligem genoemd. Bij het weggaan van de vrome vader Wederichus dienden zij er God met toewijding, daar waar zij eerder talloze onschuldigen op mensonterende wijze van het lichamelijke leven hadden beroofd. Daardoor gekweld nam men de naam Affligem aan'.

³² Dubbele ontwikkeling vindt men ook bij de naam Ingoogem, waarvan tot ca. 1900 zelfs twee officieuze versies circuleerden: *Ingoyghem* en *Yveghem*. Oude vormen: 1179 *Hinguddeghem*, ca. 1185 *Ingoudenghem*, 1285 *Ingodighem*, 1306 *Ingoeyghem*, 1323 *Ingoigem*, 1558 *Iveghem*, 1903 *Ingoogem*, nu [*'eivəyæm*], IJvegem dus. De dubbelvormigheid gaat hier hand in hand met een verschillend woordritme: *In'godegem* vs. *Ingodegem*.

schaars zijn, is er Ledegem in Dadizele 1377 *Ledighem*. Daar vindt men tevens de naam Dadizele zelf 1147 *Dadingisila*, 1330 *Dadinsele* 1365 *Dadizele*, 1402 *Dayzele* en, zeer laat en regressief verkeerdt (want uit **Audan kirika*), Adinkerke 1513 *Adinkerke*.

Ook in de Franse departementen Nord en Pas-de-Calais, waar de namen onder invloed van het Frans *-inghem* hebben behouden, vindt men soms vormen met *-ighem*. Het fraaiste voorbeeld is Assinghem onder Éperlecques en Houille 1296 *Hessigem*, 1344 *Essighen*, 14de eeuw *Hessighem* naast 1307 *Hessenghem*, *Essenghem*, *Assenghem* en 1759 *Hassenghem*. Doorgaans vertegenwoordigt *-ighem* echter telkens niet meer dan een fractie van het totale aantal vormen.

Het oprukken van de verfransing in Vlaams Artesië en de streek van Bonen had als gevolg dat de namen op *-inghem* een Romaans taalbad ondergingen. Het zuidelijkst in Noord-Frankrijk vindt men nu een uitspraak als *-ingan* (Mansion, 1932, p. 18), noordelijker hoort men diverse realisaties (Ryckeboer, 1997, p. 134).

Kaart 3

Het geografische beeld van *-i(n)ghem*. Let op de concentratie van *-ighem* in het Zuid-Vlaamse gebied met *-ie*.

3.3. CONCLUSIES

De vorm *-ighem* verschijnt omstreeks het midden van de 12de eeuw, vaak sporadisch maar overal in zijn verspreidingsgebied. Tegen het einde van de

13de eeuw breekt hij op grotere schaal door. Hij houdt behoorlijk stand tot de 16de eeuw. Het verspreidingsgebied van *-ighem* komt nagenoeg overeen met het graafschap Vlaanderen van omstreeks 1100. Waar daar namen op *-inga haim* voorkomen (vgl. de algemene verspreidingskaart in Lindemans, 1940), vindt men ook *-ighem*.

Het zou verkeerd zijn *-ighem* te beschouwen als het directe chronologische vervolg van *-inga haim*. Het volgende overzicht met de oude vormen van de naam Petegem-bij-Oudenaarde (gegevens TWOZV) maakt zulks meteen duidelijk.

864 *Pettingehem* 1 x

1064-1305 *Petengem, Petengem, Pethenghem* 17 x

1266-1474 *Petighem, Petynghem, Petinghem, Petijghem* 37 x

1302-1571 *Peteghem* 18 x

Ten tweede zou het ook verkeerd zijn voor *-ighem* Romaanse oorsprong te veronderstellen.³³ In het Picardische dialectgebied dat bij het Vlaamse gebied met *-enghem, -ighem* aansluit, vindt men *-enghem* aangepast als *-enghien*.³⁴ Het opduiken van *-ighem* is een louter Dietsse aangelegenheid.

Het wegvallen van *-n-* komt nog voor in het Diets, vgl. (met name westelijke, zie Berteloot, 1984, kaart 144) vormen als *pennighe, penege* en *schelighe* voor *penninghe* en *schellinghe* (weliswaar als alleenstaande gevallen). Het verlies van *n* kan voor het bijtonige *-ing-* op een soort algemenere tendens wijzen, vgl. Gelllikum uit 1166 kop. 14de eeuw *Ghellinghem*.

De overgang *-ng- > -g-* in *-ighem* is blijkbaar gebonden aan de evolutie van occlusieve naar fricatieve *g*, die in het oosten bovendien naar *k* toegaat.³⁵ Vgl. de fricativisering die nu nog waar te nemen is in een naam als Reningelst [*'renəya.lst*], bij Reninge [*'re:niŋ*].

³³ Ik dank de reviewers van mijn artikel voor dit inzicht. Op basis van het kaartbeeld had ik de conclusie getrokken dat *-ighem* via de (uitgesproken westelijke) 'Picardisch-Vlaamse corridor' het graafschap Vlaanderen kort na 1100 druppelsgewijs geïnfilteerd had.

³⁴ Noord-Henegouwen bulkt ervan: Ghislenghien 1143 *Gislenghien*, 1214 *Gillenghien*, Oeudeghien 1079 *Odengienh*... De westelijkste voorpost is Frélinghien 1222 *Ferlenghien* in het Noorderdepartement.

³⁵ Vgl. de tegenstelling tussen het westen met *-engem* en het oosten met *-ekum, -ekom*. Die geografische tegenstelling is mogelijk het gevolg van een samenspel van het al dan niet verstommen van *h* en het vroege of latere spirantisch worden van aanvankelijk occlusieve *g*. Doorslaggevend hierbij was of *-g* in de auslaut stond en verscherping onderging: **Baving-hove > Bavikhove*, tegenover de inlautende positie in **Bavenge-hem > Bavegem* (met dank aan de eerste reviewer).

Over de oorsprong van de sluiting $e > i$ in *-ighem* kan enkel worden gespeculeerd. Zoals hierboven kon blijken, vormt de *i* van *-ighem* geen directe voortzetting van *-inga haim*. De vorm *-ighem* is dus een fonetische innovatie, misschien als compensatie voor het verlies van de nasaal, of misschien is er ook wel een verband met de al genoemde overgang van de occlusief naar de fricatief. Joas Lambrechts *steekin* uit *stedekin* ‘stadje’ wijst alleszins op een ontwikkeling $e > i$ vóór de gutturaal.

Het voorkomen van *-ighem* kan op grond van zijn geografische contouren wellicht worden beschouwd als een onderdeel van het ruimere verhaal van het verzet tegen de reductie van vocalen in posttonische positie, een proces dat in de 15de eeuw algemeen was. Het lijkt in de oostelijke dialecten in de 12de eeuw begonnen, maar zeker niet in de Zuid-Brabantse. De eerste reviewer onderstreept dat het genoemde verzet overigens een zaak was van de Zuid-Nederlandse dialecten in het algemeen.³⁶

Het valt op dat *-ighem* binnen zijn verspreidingsgebied het productiefst is geweest in de regio Oudenaarde-Ronse. Dat is precies ook het gebied met *-ie*. Is er een verband tussen beide fenomenen? Men mag ze alleszins niet met elkaar verwarren. Het dient opgemerkt dat *-ie* een relict is, *-ighem* een vernieuwing. In beeldspraak gevat: beide fenomenen zijn veeleer twee aparte vruchten van dezelfde (tonologische) bodem: de ene een winter-, de andere een zomer- vrucht. Conclusie: *-ighem* vermag op zichzelf geen rechtstreeks licht te werpen op de ontstaansachtergrond van het (vooral) Zuid-Oost-Vlaamse *-ie*.

4. HET ZUID-VLAAMSE SUFFIX *-IE*: MORFOLOGISCHE POLARISERING

In een bewonderenswaardig artikel van 2001 heeft Taeldeman uitgelegd waartoe een confrontatie tussen dialecten in de hoofden van de betrokken partijen aanleiding kan geven. Hij noemt het fenomeen ‘polarisering’.

Voor Oost-Vlaanderen weet hij vier voorbeelden van polarisering te noemen. Van dateringen onthoudt hij zich. Toch tekent zich een onderlinge chronologie af. De verzwakking van velaire intervocalische *g* tekenend voor het Oost-Vlaamse dialectlandschap gecreëerd vanuit Gent, is mogelijk wel de oudste.³⁷

---

³⁶ Met de vermelding van een ander mogelijk voorbeeld van de Zuid-Nederlandse antiverdof-fingstendens: de scherpe *ie*-realisatie die men hoort in Zuid-West-Brabant (met *Pepingen*, *Buizingen*, *Huizingen*) en Zuid-West-Vlaanderen (met *Elverdinge*, *Poperinge*), maar dan weer niet in Zuid-Oost-Vlaanderen (met *Defdinge*, *Zarlardinge*).

De depalatalisering vs. de mouillering van de Denderstreek is ook oud; zie voor 15de-eeuwse voorbeelden de inleiding. De overdiftongering aan de grens van Oost- en West-Vlaanderen is jonger dan de (vooral post-middeleeuwse³⁸) algemene diftongering in Oost-Vlaanderen en de jongste van al is wel de polarisering van de verwijding van korte vocalen in een mini-gebiedje in het centrale oosten van de provincie (omgeving Vlekkem). Polarisering is dus een bruikbaar recept voor alle tijden.

Ook *-ie* doet zich voor als een vorm van polarisering, strikt genomen neerkomend op een uitvergroting van een contrast. De bovengenoemde overdiftongering is daar een duidelijk voorbeeld van. In een minder strikte definitie behelst polarisering het vasthouden aan een tegenstelling. Precies daarvan is *-ie* een voorbeeld. Taeldemans voorbeelden tonen (enkel) fonologische polarisering aan; het Zuid-Vlaamse suffix *-ie* bewijst op zijn beurt morfologische polarisering.³⁹

Een soortgelijk verzet tegen de reductie van de vocaal in het suffix vindt men in Nederland. Meer bepaald het Hollandse *-kiaen* verdient een plaats naast het Zuid-Vlaamse *-ie* (zie Van Loon, 2018, p. 269). Men onderscheidt: (ouder) *-tiaen* in Noord-Holland en (jonger) *-kiaen* in Zuid-Holland, beide typisch voor de 14de eeuw (Van der Schaar, 1953, p. 196). Schönfeld ziet in beide suffixvormen een teken van weerstand tegen de oprukkende Hollandse verdoeffing met *-tje(n)*. Die weerstand werd aangewakkerd door een Friese onderstroom die in de beide Hollanden aanwezig was: ‘de Friese wijze van articuleren bleef blijkbaar invloed oefenen en manifesteerde zich hier juist met een grote kracht, misschien bij wijze van reactie op de ‘Hollandse’ onderdrukking’ (Schönfeld, 1947, p. 213).

5. EEN VERKLARING VOOR *-IE*?

In Vlaams perspectief valt het op dat de *-ie*-vorm altijd samengaat met apocope van *-n*, hoewel dat laatste in het middeleeuwse Vlaams in de regel niet kan. Het Zuid-Oost-Vlaams stond dus ooit voor een dilemma: ofwel behoud

---

³⁷ Echo's ervan vindt men onder meer in Oudenaarde met ‘eg’ *egede* > ca. 1300 *ede*, 15de eeuw *eede*, nu nog de Zuid-Oost-Vlaamse vorm; Maagdendale >1411 *Maghendale* > 1425 *Maendale*... (Hoebeke, 1968, p. 553). De stad Gent zelf heeft de veldaire intervocalische *g* achteraf hersteld (Taeldeman, 2000/2001, p. 14).

³⁸ ‘Eveneens in grote mate post-middeleeuws moet de diftongering van Mnl. $\bar{y}$ (< Wgm. $\bar{u}$) en $\bar{i}$ zijn’ (De Wulf, 2018, p. 535).

³⁹ Dank aan de reviewers voor deze verduidelijking.

van *-n*, maar dan toegeven op de verdoeffing van *-īn*, ofwel behoud van *-īn*, maar dan ten koste van verdwijning van *-n*. Het Zuid-Vlaamse gebied met *-ie* koos voor het tweede. Men kan zich afvragen waarom.

5.1. GEEN REFLEX VAN RECHTSTREEKSE ROMAANSE BEÏNVLOEDING

Taeldemans kaartbeeld deed de brede basis van zijn ‘cirkelconfiguratie’ van het *-ie(s)*-gebied samenvallen met de huidige Vlaams-Picardische taalgrenslijn, wat kon uitnodigen tot het inroepen van een externe verklaring: beïnvloeding vanuit de aanpalende Romania. Het nieuwe kaartbeeld drukt dat denkspoor echter de kop in. Rechtstreekse beïnvloeding vanuit de aangrenzende Romania lijkt voornamelijk onaanvaardbaar. Voorts kan men opmerken dat een dergelijke verklaring voor *-ie(s)* in Zuid-Vlaanderen niet overtuigt omdat het in dat geval veronderstelde verband dialectgeografisch zou moeten congrueren met nog andere typische verschijnselen uit dat gebied, in de eerste plaats bij andere suffixen en suffixvormen aldaar. Hierboven kon blijken dat *-ighem* geen Vlaamse tegenhanger is van het Henegouwse *-enghien*.

Dat wil niet zeggen dat er geen parallellen zijn. Auteurs als Van Ginneken en De Schutter hebben ze genoegzaam aangetoond (Van Ginneken, 1934; De Schutter, 1999). Het gaat om Sprachbund- of convergentieverschijnselen, moeilijk te beschrijven fenomenen die zonder regelmaat lijken plaats te vinden. Wat vaststaat, is dat de Zuid-Nederlandse dialecten (ook de Zuid-Brabantse) met hun specifieke articulatiebasis (toevallig?) grenzen aan het Romaanse taalgebied.⁴⁰

Wat betreft het vroegste voorkomen van *-ie* kan men eigenlijk hetzelfde opmerken, met zelfs nog meer geografische precisie: het suffix beperkt zich initieel (toevallig?) tot taalgrensdorpen zoals Ronse (1421 *de Muelie*), Avelgem (1423 *tRijcky*), Moen (1438 *Steniput*) en Berchem (1477 *de Meuly sauele*). Het fenomeen hoort echter niet thuis in de reeks parallellen zoals beschreven door Van Ginneken en De Schutter, want in de naburige Romania zijn pendanten of elementen van stimulatie hier niet meteen aanwijsbaar.

---

⁴⁰ Dank aan de reviewers voor dit inzicht.

5.2. BRABANTSE INVLOED IN OUDENAARDE EN RONSE IN DE 14DE
EEUW, MAAR GEEN HEUSE ‘BRABANTSE ENCLAVE IN VLAANDEREN’
ALDAAR

Wij verplaatsen ons even naar het Oost-Vlaanderen van het einde van de middeleeuwen. Daar zijn onmiskenbaar Brabantse invloeden aan te wijzen.⁴¹ Zo is er voor Oudenaarde de spelling *ie* voor scherplange ē, precies op het ogenblik dat die spelling de ambtelijke taal van een West-Brabantse plaats als Asse kleurt: 1291 *biede* ‘beide’ (tot 1476), *diel* ‘deel’ (tot 1474), *ier* ‘eer’, *ghielijc* ‘geheel’ (tot 1486) en vele andere voorbeelden (Hoebeke, 1968, 275-288).

Ronse, waarvan de middeleeuwse oorkondetaal nog wacht op een fonologische studie, bewijst zijn verbrabantsing⁴² al even vroeg en zelfs algemener: 1377 *sHieren mersch*; de achternaam De Meester verschijnend als 1358, 1359, 1361, 1362, 1365 *de Miester*⁴³, naast *de Meester*; Broedermolen 1316 *Freremoulin*, 1379 *Bruedermolin*, 1422 *bijder Bruedermolin*; Wolstraatje 1316 *le ruwe le Lulle*, 1350 *an dLullestreetkin*, 1430 *ant Lullestraetkin*; 1424 *Jan Vlemminc*, *Lodewich de Vlemminc*, *Jacop de Vleminc*. Verder is er het oostelijke *op*, dat in Ronse nooit wijkt voor *up*, wat in Oudenaarde wel het geval is (zie Hoebeke, 1968, 237-247).

Voor die verbrabantsing zou het door Taeldeman aan het licht gebrachte ‘parachutescenario’ kunnen worden aangevoerd: van stad tot stad.⁴⁴

In de toponymie van Ronse verschijnen nu, naast de Brabantse vormen van hierboven, twee voorbeelden die de indruk kunnen wekken dat de in de 14de eeuw binnengeslopen Brabantse verdoffing er door een Vlaams tegenoffensief al teniet werd gedaan in de loop van de 15de eeuw: Essenplank (met *Mnl. *esschin* ‘essenhouten’) 1376 *in de Hersenplanke* > 1408 *ter Hersin-*

---

⁴¹ Voor de duidelijkheid: die Brabantse invloeden staan los van de verbrabantsing van Ronse vanaf het einde van de 18de eeuw zoals beschreven in Taeldeman, 1985 en Taeldeman, 2005.

⁴² Men vraagt zich zelfs af of de Brabantse injectie niet in verband staat met de plotse overschakeling van Picardisch naar Diets in de Ronsese schepenakten omstreeks 1325/27, een problematiek waarover historici zich al meermaals hebben gebogen (Van Durme, 1996, 291).

⁴³ *Meester*, *steen* en *vleesch* verschijnen in het oude Gent nooit als *miester*, *stien* en *vliesch*. Luc De Grauwe komt alvast tot de conclusie ‘dat Gent in de hoge en late Middeleeuwen toch vooral nog samengaat met het oud-Ingveoonse West-Vlaams en er zelfs nog lange tijd blijft voor openstaan’ (De Grauwe, 2004, 290).

⁴⁴ In dat opzicht is de vroege verbrabantsing belangwekkend die men eveneens op een naburige plaats als Geraardsbergen ziet. Men noteert er, weliswaar tussen een veelheid van ‘Vlaamse’ vormen: Vleeshuis 1328 *bi den Vlieshuse*; Zwaardeken 1328 *iZweerdekin*; Gaffelkensstraat 1404 *in de Gheffelkin strate*; Markt 1395 *de Paerdemercht*, 1398 *de Mercht*.

plancken, 1426 *inde Hessieplancke*; Rapensmeers (met de *Mnl. achternaam *Rabins*) 1337 *Rabens mersch* > 1461, 1466 *Rapinsmersch*.

Die voorstelling komt echter in het gedrang door ernstige tegenindicaties. Zo wordt de ‘Brabantse verdoffing *-in(s)* > *-e(n)s*’ geenszins ondersteund door de omvangrijke reeks Ronsese persoonsnamen op *-in(s)*: *Gheenins* 1376-1431: 7 x, *Ghiselin(s)* 1318-1439: 54 x, *Hoekin(s)* 1362-1439: 45 x, *Hannekin* 1311-1437: 18 x, *Coppin(s)* 1339-1368: 7 x, etc. – nooit *-ens*. Hetzelfde beeld verschaffen de toponiemen op *-kin(s)*, 20 in aantal voor de 14de eeuw alleen: 1316 *Biestkin*, 1327 *Putkins velt*, 1339 *Blooxkin*, 1355 *dBroucstraetkin...* – nooit *-ken*, zelfs niet in 1350 *dLullestreetkin*. Blijkens de bovenstaande toponymische voorbeelden waren de Brabantse invloeden in Ronse overigens slechts een heel kort leven beschoren.

5.3. HET GEBIED MET *-IE* ONTSTAAN ALS SPANNINGSVELD?

Kan de *-ie(s)*-problematiek in een breder structuurgeografisch licht worden geplaatst? Daarbij kan b.v. aandacht worden geschonken aan de representatie van het Mnl. suffix *-kin* binnen de ruime territoriale context van het *-ies*-gebied.

Zit het *-ies*-gebied soms geprangd tussen twee arealen: een West-Vlaams gebied met zowel augmentatieven op *-ie* als diminutieven op *-kie* en een oostelijk gebied met diminutieven op *-ken*? Brengen vormen en kartering van het diminutiefsuffix aan het licht dat het *ie*-relictgebied zijn diminutieven op *-kie(n)* pas recent heeft opgegeven? Waarom de vervanging van *-ie* enkel met het diminutivische *-kie(n)* is gebeurd (maar niet in Ronse), niet met het augmentatieve *-ie*, is een ander probleem, dat niet per se opgelost hoeft te worden.

De vraag of een actuele isomorf tussen het gebied met diminutieven op *-kie* en die op *-ken* kan worden getekend, is hierboven onder 2.3.1 al aangesneden en beantwoord: het Ronsese *-kie* doet zich voor als een relict, het Roeselaarse *-ki* blijkt vrij jong te zijn. Een screening van de vertegenwoordiging van het diminutiefsuffix aan de hand van de RND brengt buiten Ronse en Roeselare geen enkele plaats aan het licht waar *-ki(e)* nu nog bewaard is. In het hele gebied noteert men vandaag *-ke* en (in veel mindere mate) *-ken*.

Werpen de archivalia soms een licht op de situatie in het verleden? Behoorlijk gedocumenteerde ijkpunten hierbij vormen Assen, Aalst, Gent, Velzeke, Bos-suit, Moen-Outrijve en Roeselare, de randen en de brede omgeving van het *-ies*-gebied dus.

Asse

In één charter van het Hospitaal van Asse: 1299 *kelueken* ‘kalfje’, *Bredekieken* ‘braad-kip’ als achternaam, *stuckelken* ‘stukje’, *verkene* (3x), *verckskenne* ‘varkens’; *Edelken* ‘Adelken’, *Heineken* en *Gillekin* als voornaam (CG I, 2585-2588): zo goed als algemene verdoeffing omstreeks 1300 dus.

Aalst

De vroegste voorbeelden met *-en* en *-ken*: Doorntjesveld 1379 *op Dorkens velt*, 1400 *up Doerekens velt*; 1380 *int Denderstraetken*; Torentje 1379 *Torrenken*; 1400 *tusschen den Straetkene*; 1401 *ant Lindeken*; 1411 *de Steenen brughe*. In het midden van de 15de eeuw ziet men tientallen afwisselingen zoals 1432 *tMeerkin* > 1460 *up Meerken*.

Gent

In Gent sluipt de verdoeffing van *-in* en *-kin* pas echt binnen tegen het einde van de 15de eeuw. Gulden Hoofd 1350 *tGuldin hooft* (later nog 15 x *-in*), 1424 *bachten den Guldenen Hoofde*; Bijlookskén 1467 *Biloocskijn*, 1478 *Bi-loocxken*; (simplex) Varken 1403 *tVerkin*, 1496 *tVercxkin*, 1573 *tVerkin*, naast: (compositum) Varkensmarkt-1 1418 *vander Verkine Maerct*, 1442 *vander Veerkins Maerct*, 1481 *Veerkensmaert*, 1485 *Verkemaert* en Varkensmarkt-2 1510 *Verckijns Mart*, 1514 *ande Verckens maert*; Varkenssteeg 1476 *vander Veerkinsteghe*, 1482 *in de Veerckenssteghe*. Hetzelfde beeld vindt men in het noorden van het Gentse invloedsgebied: Axel 1460 *anden Veerkins put*, 1479 *de Verckinsput*, 1489 *Veerkensput*, 1549 *den Veerkenspit*, 1571 *Veerkens pijt*.

Velzeke

Pas in de Velzeekse cijnsboeken van 1565 ziet men *-en* en *-ken* verschijnen en afwisselen met *-in* en *-kin*: 1565 *Duerins dal* naast *Duerens dal*; 1565 *Muyskins stede* naast *Muijskens stede*... Legio zijn in Velzeke de variantenapparaten van het type Hedeken 1347 *int Heedekiin* > 1502 *in tEedekin* > 1565 *int Heedeken*; Rodeken 1371 *tRuedekiin* > 1565 *tRuedeken* naast *tRuedeken*. Hierachter lijkt een evolutie $\bar{i} > i > \text{ə}$ schuil te gaan.

Bossuit - Moen-Outrijve

De bronnen zijn in de regel Oudenaards. Een vroeg voorbeeld uit Bossuit: Doortje 1502 *int Torrreke*, 1511 *ant... Torreke*, 1508 *ant Doerekin*, 1518 *Dorrekin*. Het gewone beeld is dat van de vormen van Kruisken in Moen: 1542 *ant Cruuskin*, 1571 *ant Cruyske*, 1590 *vant Cruysken*, een 16de-eeuwse afwisseling *-kin* > *-ken*, *-ke*⁴⁵ dus. Later ziet men nog: 1620 *Willekens Weeken* naast 1629 *de Streepkins*.

Roeselare

Vroege verdoffingen: 1516 *int Mueleken*, 1519 *Sint-Gillis thiendeken*. Ook hier treedt de afwisseling *-kin* > *-ken* op in de loop van de 16de eeuw: 1531 *van de Cleene Paerdebielcxkin* > 1553 *vant Cleene Paerdebilxken*; 1537 *tCouterkin* > 1582 *tCouterken*; Bosselken 1543 *tBusschelkin* > 1660 *tBusschelken*, nu [*'dbæslkə*].

Het aantonen van het *-ies*-gebied als spanningsveld had kunnen bijdragen tot de verklaring van *-ies*, al was het maar ten dele. Een dergelijk bewijs blijft echter uit: zowel ten oosten als ten westen van het *-ies*-gebied ziet men het verdoffingsproces ingezet in de 16de eeuw.

Op dat ogenblik valt in het *-ie*-gebied zelf nog lang geen noemenswaardige verdoffing te bespeuren: Avelgem: 1398 *in Dubbins velt*, 1629 *Tubbijns velt*, 1642 *int Uppens velt*, 1642 *int Ippins velt*, nu [*'tr^ppi.sfæ.lt*]; 1384 *an Gheenins gracht*, 1635 *bijde Gheneijns gracht*, 1644 *de Gheenijns gracht*, nu [*'yi.²ni.syra.χt*]; Eine: ca. 1280 *Walterus Pere*, 14de eeuw *Bela uxor Petri Peerins*, *Egidius Peerin* en 1473 *Perrijns poorte*, 19de eeuw *Peeries Linde*; Ronse: 1577 *vp Beykinsvelt*, *tHanninsvelt*...

De cruciale periode voor het beoordelen van *-ie* is overigens het eerste verschijnen ervan. Dat is de eerste helft van de 15de eeuw: Ronse 1421, 1426, 1428, 1442 en 1448, Avelgem 1423, Moen 1438. Als er omstreeks die tijd in het hierboven overlopen gebied één spanningsveld te noteren valt, is dat de Denderstreek, getuige de situatie in Aalst.⁴⁶

---

⁴⁵ Men treft in Oudenaarde zelf al vroeg aan: 1421 *Beatrisen Bunderke*, 1496 *Drieske Rombaut*, *meskelke* 'meersje', 1497 *Jorijs Mondeke* (Hoebeke, 1968, 496).

⁴⁶ H. Vangassen heeft aannemelijk gemaakt dat de Denderstreek al tegen het einde van de 15de eeuw goeddeels verbrabantst was (b.v. Vangassen, 1958, over de diftongering van *ī* en *ū*).

6. SLOT: *-IE* EN *-IGHem* IN HET LICHT VAN NIEUW ONDERZOEK

Zowel *-ie(s)* als *-ighem* getuigen van het verzet tegen de posttonische reductie in het zuidwesten van het Nederlandse taalgebied en zijn voorbeelden van morfologische polarisering. Beide fenomenen vertonen echter verschillen: 1) *-ie* is een relict, *-ighem* een innovatie; 2) het verspreidingsgebied overlapt, maar is niet hetzelfde; 3) ook de chronologie is anders.

Blijven de ontstaansachtergronden van *-ie* en *-ighem* helemaal duister? Bij de recente bespreking van het *Verslagen & Mededelingen*-nummer van 2018 voor Johan Taeldeman vestigt Marc van Oostendorp de aandacht op de intrigerende en tot nu niet onderkende tonologische tegenstelling tussen Nederlands-Nederlands en Belgisch-Nederlands. Het lokale Zuid-Vlaamse *-ie(s)* en het Vlaamse *-ighem* worden daardoor alvast in een veel ruimer perspectief geplaatst en toegevoegd aan andere symptomen die in het huldnummer zijn gesignaleerd. Met betrekking tot dat thema onderstreept Van Oostendorp Jozef Van Loons opvatting dat de zuiderlingen een preciezer articulatiebasis hebben en al van oudsher geneigd zijn klanken duidelijker uit te spreken. Waardoor dat komt, is niet helemaal duidelijk. Van Oostendorp wijst erop dat talen kunnen verschillen afhankelijk van welke rol de lettergreep speelt. In het Frans speelt de lettergreep een erg belangrijke rol, in het Engels daarentegen is de klemtoon ‘toonaangevend’. Men kan zich de vraag stellen of het Belgische Nederlands soms ook wordt beheerst door de rol van de lettergreep (Van Oostendorp, 2020).

Literatuur

- Berteloot, A.** (1984). *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*. I-II. Gent: KANTL.
- Bouchez, M.** (1998). *'t Ronssies in guiren en kluiiren. Proeve van woordenboek van het Ronses dialect*. Ronse [eigen uitgave auteur].
- Debrabandere, Fr.** (1993). *Verklarend woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*. I-II. Brussel: Gemeentekrediet.
- Debrabandere, Fr.** (2002). *West-Vlaams etymologisch woordenboek. De herkomst van de West-Vlaamse woorden*. Amsterdam/Antwerpen: L.J. Veen.
- De Grauwe, L.** (2004). “‘In onvervalschten Gentschen Dietsche.’” Uit Gents vroegste klankgeschiedenis, vooral in de spiegel van zijn plaatsnamen’. In De Caluwe, J. e.a. (red.), *Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal. Liber Amicorum*. Gent: Academia Press, pp. 281-300.

- De Schutter, G.** (1999). 'Fonologische parallellen aan weerszijden van de Germaans-Romaanse taalgrens'. *Taal en Tongval*, 21: 111-129.
- De Tollenaere, F.** (1969). 'Ronses(ch), Ronsens(ch) of Ronsisch-Ronsies?'. *Naamkunde* 1: 127-137.
- De Tollenaere, F.** (1997). 'Nog een naam van Sint-Hermes "Keerie komt"? Een proeve van taalkundige commentaar'. *Annalen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde*, 46: 203-210.
- De Wulf, C.** (2018). *Bijdrage tot een klankatlas van het veertiende-eeuwse Midden-Nederlands. Het dialectvocalisme in de spelling van lokale oorkonden*. I-III. Gent: KANTL.
- FAND** = (1998-2005). *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten*. I-IV. Gent: KANTL.
- Grierson, Ph.** (1937). *Les annales de Saint-Pierre de Gand et de Saint-Amand*. Bruxelles: Palais des Académies.
- Gysseling, M.** (1984). 'Oude toponiemen te Deinze.' *Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze en van het Land aan Leie en Schelde*, 51: 9-20.
- Gysseling, M.** (1993). 'Oude toponiemen in de Vier Ambachten.' In De Kraker, A.M.J. e.a. (red.), 'Over den Vier Ambachten'. *750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*. Kloosterzande: Duerinck, pp. 169-174.
- Hoebke, M.** (1968). *De middeleeuwse oorkondentaal te Oudenaarde. 13e eeuw-ca. 1500 (Spelling en klankleer)*. Gent: KANTL.
- Hoebke, M.** (1969). 'Het systeem der augmentatieven bij mannelijke persoonsnamen in een Zuidoostvlaams dialect.' *Naamkunde*, 1: 208-230.
- Hoebke, M.** (1989). 'Zuidvlaams leitie c.s.' In Theissen, S. & Vromans, J. (red.), *Album Moors*. Liège: CIPL.
- Lindemans, J.** (1940). *Toponymische verschijnselen geografisch bewerkt* (Nomina Geographica Flandrica, Studiën V, 1). Brussel.
- Mansion, J.** (1932). 'Drie lessen over de geschiedenis van het Nederlandsch naar de plaatsnamen.' *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, 6: 17-69.
- Marynissen, A.** (1996). *De flexie van het substantief in het 13de-eeuwse ambtelijke Midden-Nederlands. Een taalgeografische studie*. Leuven: Peeters.
- Pée, W.** (1938). *Dialectgeographie der Nederlandsche diminutiva*. Tongeren: G. Michiels.
- Pée, W.** (1957). *Anderhalve eeuw taalgrensverschuiving en taaltoestand in Frans-Vlaanderen*. Amsterdam: Noord-Hollandse Uitgeversmaatschappij.
- RND** = (1925-1982). *Reeks Nederlandse Dialectatlassen*. Antwerpen: De Sikkel, dln. 2 'Zuid-Oost-Vlaanderen' (1930) en 6 'West-Vlaanderen en Fransch-Vlaanderen' (1946).

- Ryckeboer, H.** (1997). *Het Nederlands in Noord-Frankrijk. Sociolinguïstische, dialectologische en contactlinguïstische aspecten*. Gent: Universiteit Gent.
- Schönfeld, M.** (1947). *Historische grammatica van het Nederlands*. Zutphen: W.J.Thieme.
- Taeldeman, J.** (1979). 'Het klankpatroon van de Vlaamse dialecten.' In Devos, M., Ryckeboer, H. & Taeldeman, J. (red.), *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Inleiding*. Gent-Tongeren: G. Michiels, pp. 48-138.
- Taeldeman, J.** (1985). *De klankstructuur van het Gentse dialect. Een synchrone beschrijving en een historische en geografische situering*. Gent: Universa.
- Taeldeman, J.** (2000). 'Polarisering.' *Taal en Tongval*, 52: 229-244.
- Taeldeman, J.** (2000-2001). 'De regenboog van de Vlaamse dialecten.' In Devos, M., De Caluwe, J. & Taeldeman, J. (red.), *Het taallandschap in Vlaanderen*. Gent: Academia Press, pp. 1-15.
- Taeldeman, J.** (2005). *Oost-Vlaams* (Taal in stad en land 6). Tielt: Lannoo.
- Taeldeman, J.** (2016 [2017]). 'Onbeklemtoond *-ie(s)* in plaats van *-ən(s)* in enkele Zuid-Vlaamse dialecten (Een postuum eresaluut aan Willem Pée).' *Verslagen en Mededelingen van de KANTL*, 126/3: 301-315.
- Teirlinck, I.** (1924). *Klank- en Vormleer van het Zuid-Oostvlaandersch dialect*. Gent: KANTL.
- Van der Schaar, J.** (1953). *Uit de wordingsgeschiedenis der Hollandse doop- en familienamen*. Assen: Van Gorcum & co.
- Van der Sijs, N.** (2019). *15 Eeuwen Nederlands*. Gorredijk: Sterck & De Vreese.
- Van Durme, L.** (2001). 'Mouillering en palatalisering, inz. in West-Brabant en de Denderstreek.' *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, 73: 361-394.
- Van Durme, L.** (2015). 'De toponymische elementen *aard, eerde, ert (art), hard, heerd, herde* en *hert*.' *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, 87: 189-208.
- Vangassen, H.** (1958). 'Aan de grens van Vlaanderen en Brabant, II: Ndl. *ui*.' *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, 32: 69-99.
- Van Ginneken, J.** (1934). 'Waalsche en Picardische klankparallellellen.' *Onze Taaltuin*, 2: 289-302.
- Van Loon, J.** (2014). *Historische fonologie van het Nederlands*. Deurne: Universitas Books.
- Van Loon, J.** (2018). 'Is het Nederlands wereldkampioen sjwa?' *Verslagen en Mededelingen van de KANTL*, 128/3: 221-282.
- Van Loon, J.** (2021). *Antroponymie van Noordwest-Europa tot de twaalfde eeuw. Deel I: Vorm en betekenis van de namen*. Leuven: Peeters.

- Van Oostendorp, M.** (2020). 'De kortste klank van het Nederlands.' *Neerlandistiek. Online tijdschrift voor taal- en letterkunde*. 10 januari. <https://neerlandistiek.nl/2020/01/de-kortste-klank-van-het-nederlands> [20 juni 2023]
- Willemyns, R.** (1966). 'De pit van een peer in de Zuidnederlandse dialecten.' *Taal en Tongval*, 18: 115-134.
- Willemyns, R.** (1971). 'De Sint-Hermescultus en de Fiertelommegang te Ronse.' *Annalen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde*, 20: 5-56.
- WVG** = Debrabandere, Fr., Devos, M., Kempeneers, P., Mennen, V., Ryckeboer, H. & Van Osta, W. (2010). *De Vlaamse gemeentenamen. Verklarend woordenboek*. Leuven: Davidsfonds.

Bronnen

- Berings, G.** (1989). 'Toponiemen uit het Oudenaardse.' *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde*, 26: 71-133.
- Castelain, R. & Van Durme, L.** (2002). *Het pacht- en cijnsboek bekend als het Vorwaardenbouck van het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal te Oudenaarde (1385-1411)*. Gent: KANTL.
- Chaltin, L.** (1972). *Bijdrage tot de Brabantse toponymie (Essene, Heikruis, Hekelgem, Leerbeek, Meldert, Pepingen) volgens het nagelaten materiaal van dr. Jan Lindemans*. Univ. scriptie KULeuven.
- CG = Gysseling, M.** (1977). *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). I. Ambtelijke bescheiden*. 's-Gravenhage: M. Nijhoff.
- Colruyt, M.** (1961). *Bijdrage tot de toponymie van de Vlaamse bezittingen van de abdij van Affligem*. Univ. scriptie KU Leuven.
- De Flou, K.** (1914-38). *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen... I-XVIII*. Gent-Brugge.
- De Loisne, A.** (1907). *Dictionnaire topographique du département du Pas-de-Calais*. Paris: Imprimerie Nationale.
- Denys, D.** (1982). *Roeselaars plaatsnaamkundig woordenboek (Toponymie van Roeselare)*. Kortemark-Handzame.
- Franck, M.** (1979). *Toponymie van Geraardsbergen*. Gent: Universiteit Gent.
- Goeminne, L., Vandeputte, M. & Willemijns, Fr.** (1999). *Toponymie van Zulte. Oude en nieuwe plaatsnamen te Zulte*. Zulte.
- Goeminne, L., Santens, F. & Speleers, Fr.** (2004). 'Toponymie van Anzegem. Oude en nieuwe plaatsnamen. 1.' *Jaarboek van de Geschied- en Heemkundige Kring De Gaverstreke Waregem*, 32: 455-566.
- Haers van der Meulen, A.** (1961). *Toponymie van Aalst tot het einde der 15^e eeuw*. Univ. Scriptie KU Leuven

- Herregodts, D.** (1998/99). *Toponymie van Eine tot 1687*. Univ. scriptie UGent.
- Lampole, J.** (1964/65). *Toponymie van Avelgem tot 1650*. Univ. scriptie UGent.
- Lenoir, M.-Chr.** (1989/90). *150 Jaar (1289-1439) persoonsnamen uit de taalgrensge-
meente Ronse sociolinguïstisch benaderd*. Univ. scriptie UGent.
- Luyssaert, J.** (1968). *Toponymie van Bossuit, Moen en Outrijve tot 1650*. Ouden-
aarde: Stadsbestuur Oudenaarde.
- Santens, F.** (1994). 'Ingooigem in 1736.' *Handelingen van de Geschied- en Oudheid-
kundige Kring van Oudenaarde*, 31: 107-210.
- TW = Gyseling, M.** (1960). *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland,
Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*. Brussel.
- TWOZV = Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen**, zie Van
Durme, L. (2012), 'Het Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaan-
deren. Mogelijkheden en beperkingen.' *Handelingen van de Koninklijke Commis-
sie voor Toponymie en Dialectologie*, 84: 251-270 en [http://bouwstoffen.kantl.be/
tw-ozvl](http://bouwstoffen.kantl.be/tw-ozvl).
- Van Cauwenberghe, L.** (1974). *Inleiding tot de toponymie van Ronse*. Univ. scriptie
KULeuven
- Van den Hende, A.** (1958). *Veldnamen te Waregem. Bijdrage tot een toponymie*.
Univ. scriptie UGent.
- Van Durme, L.** (2010). 'Klapwiekend vrouwvolk in het middeleeuwse Gent.' In De
Caluwe, J. & Van Keymeulen, J. (red.), *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos
bij haar afscheid van de Universiteit Gent*. Gent: Academia Press, pp. 705-718.
- Vuylsteke, M.** (2002). *Renteboek Ladeuze 19-20 juli 1751*. Maarkedal: Vlaamse Ver-
eniging voor Familiekunde.
- Vuylsteke, M.** (2010). 'Het landboek van Etikhove 1680.' *Businarias*, 14: 41.